

Dr. KLAMÁR Zoltán

· etnográfus-muzeológus, egyetemi oktató, Székesegyházi Kincstár és Egyházme-
· gyei Gyűjtemény, Vác
· drklamarz@gmail.com

ÜDVÖZLET KISHEGYESRŐL – A HONVÉD EMLÉK IDENTITÁSFOMÁLÓ HATÁSÁRÓL

*Greetings from Kishegyes – Influence of the Military Memorial on
Identity Forming*

*Pozdrav iz Malog Idoša – O uticaju spomenika domobranima na
formiranje identiteta*

A szerző tanulmányában a lokális identitás megszerkesztésének elemeit tekinti át Kishegyes példáján. Arra keresi a választ, hogy a faluközösség miként jutott el egy emlékmű újraállítására kapcsán a nemzeti és helyi történelem szerves összeillesztésén át a múlt újbóli birtokbavételéig. Miként szervezi át a közösségi térpaneleket a köztemetőben és a templom körüli szakrális térben.

Kulcsszavak: identitás, térhasználat, térpanel, rendszerváltás, önszerveződés

*„Őnagysága / Kémery Mariska Úrleány / Kiskunhalas
Kedves Mariska / Itt küldöm kicsi falunk látképét, hogy türelme / sebben
várja az ígért völegény arcát. Hogy / vannak édesem? Shandliék vala-
mint én is szívélyesen üd / vözljük mindannyiokat G. Emilke”*

A képeslapra nyomtatott szöveg: Üdvözet Kishegyesről. 1848–49-ki honvéd emlék. Fő utca. Halász Ferencz kiadása. Öt filléres bélyeggel felbélyegzett osztatlan képeslap Kishegyes pecsétjével, 905 [...] a dátum további része olvashatatlan, illetve Kiskunhalas elmosódott pecsétje.

Vannak ikonikus történelmi pillanatok, olyanok, melyeknek századokon átsejlt üzenetértéke van, éppen ezért lassan beépülnek a nemzettudatba és identitásképző hatásuk vitathatatlan. Ilyen többek között a kishegyesi csata

is, ami 1849 nyarán, egészen pontosan július 14-én zajlott Kishegyes, Feketehegy és Szeghegy határában.

A csata eredménye már nem tudta döntően befolyásolni a szabadságharc kimenetelét, de a Guyon Richárd vezette honvédsereg haditette bevonult a nemzeti legendáriumba és ott is maradt mind a mai napig, noha először az osztrák önkényuralom, majd az SZHSZ Királyságból jugoszlávvá lett államhatalom tiltotta felidézését, utóbbi elbontatta a már álló emlékművet, nyilván sértőnek ítélték szövegét, hiszen az egyik államalkotó nemzetnek, a horvátoknak a vereségét felemlíteni nem tartozott a szalonképes cselekmények sorába. Később a titói szocializmusban is tiltott volt a haditetre való emlékezés.

Ám ahogy az már lenni szokott, a tiltás ellenére sem merült feledésbe a csata és az egykori emlékmű. Láttunk már ilyet, elég utalnunk a bácskossuthfalvi Kossuth-szobor regényes kálváriájára! eltűnését sokáig homály fedte, mint ahogyan megkerülése is rejtélyes, de újra áll a büszkét, az ott élők nem kis meglepődésére, mi több: a márciusi megemlékezések egyik fontos központi elemévé lett.

A HONVÉDEMLÉK

A kiegyezés után tizenkilenc évvel, az osztrák császár és magyar király kénytelen volt megbékélni a szabadságharc egyre nagyobb társadalmi Nimbuszával, aminek köszönhetően emlékművek sora jött létre, melyek úgy dicsőítették a magyar forradalomból sarjadt fegyveres szabadságharcot, hogy közben immáron két apja lett a magyar nemzetnek: egyik Kossuth Lajos, a turini remete, a másik Ferenc József, aki megtanult magyarul, hogy szólhasson alattvalóihoz. Mindkét történelmi alak megjelenik a magyar folklórban, akár egyetlen mesélő történeteiben is (LANDGRAF 2016: 24).

A kibékíthetetlen ellentétnek nyoma már csak a politikában volt, amikor a kishegyesi honvéd emlékművet a csata helyszínére tervezték. Az alapozás 1886-ban megtörtént, majd egy évvel később, 1887. július 17-én már fel is avatták. Ezek az emlékművek széles társadalmi egyetértésben és összefogásban valósulhattak meg, általában közadakozásból fedezték a felmerülő költségeket.

Az emlékművek a múlt intő jeleiként nagyon gyorsan a megemlékezések központi színterévé lettek, valóságos társadalmi eseményként tartották számon az évenkénti koszorúzásukat, ami évtizedeken át hasonló koreográfia szerint zajlott: az előljárók, prominens megyei személyek mellett, a még élő honvédek és a nagyközönség jelenlétében.

Generációk tudatába épült be az eseménysor, míg a csata emlékét az abban részt vettek a szájhagyományozás törvényszerűségei szerint örökítették át.

Tovább kutatva a történetet, az is kiderült, hogy már a rendszerváltás után, de még a háborús időszak lezárulta előtt, 1997-ben a kishegyesi községháza padlásán, egy szerencsés véletlennek köszönhetően, megkerültek az egykori emlékmű eredeti öntöttvas táblái. Mindez újabb lökést adott a velük kapcsolatos narratíváknak a lokális emlékezet kánonába való beemelésére. Az újbóli felszínre kerülés a közvélemény alakulására is hatott.

Lassan tehát elérkezett a pillanat az emlékmű rekonstruált másának újbóli felállításához. Igaz, hogy a hatóságok az eredeti, határbeli helyszínen nem engedélyezték megépítését – a vonatkozó irodalomból az sejlik ki, hogy maguk az állítatók sem tudták pontosan meghatározni az egykori helyet –, így háromévi ügyintézés után 2000-ben, a falu nyugati temetőjében készült el a régi-új emlékmű.

A négy tábla felirata: E HELY KÖRNYÉKÉN GYŐZTE LE / 1849. JULIUS 14-ÉN / GUYON RICHÁRD HONVÉD TÁBORNOK / 7000 HONVÉDDAL 42 ÁGYÚVAL / JELLACHICHNAK 12000 EMBERBŐL, / 79 ÁGYÚBÓL ÁLLÓ HADÁT. // GUYON FELNYOMULTÁBAN REÁ TÁMADÓ / JELLACHICH BÁNT HEGYES, SZEGHEGY, FEKETEHEGY HATÁRÁN / VITÉZ HONVÉDEIVEL MEGVERVÉN, / VERBÁSZON ÁT KÁTYRA FUTAMÍTOTTA / ÉS VÁRMEGYÉNKBŐL KISZORÍTOTTA. // BÁCS-BODROG VÁRMEGYÉNEK / A NÉVTELEN SZABADSÁGHŐSÖK IRÁNT / KEGYELETES KÖZÖNSÉGE / ADAKOZÁSÁBÓL EMELTETETT 1887. JULIUS 14-ÉN. // SÍREMLÉK VAGYOK ÉN, SZÁZ VÉRTANU NYUGSZIK / ALATTAM, KIK HONUKÉRT – HONODÉRT – / ESTEK EL, ITT E MEZŐN. SZENT VÉGRENDELETÜK HÁLÁSÁN VÉSVE SZÍVEDBE, ADD / UNOKÁIDNAK MÉG EZER ÉVIG ODÁBB: / „HONFI, SZERESD A HAZÁT! ÉLJ-HALJ ÉRETTE! CSAK AKKOR LESZ BÁRMILY / SORSBAN NAGY, SZABAD ÉS A TIED”

Az emlékmű lábazatán kisebb betűkkel: AZ EMLÉKMŰ ÚJRAEMELTETETT ÖNKÉNTES ADOMÁNYOKBÓL A / KISHEGYESI CSATA ÁLDOZATAINAK TISZTELETÉRE. 2000. JULIUS 28-ÁN // SPOMENIK JE PONOVO PODIGNUT IZ DOBROVOLJNIH PRILOGA / U ČAST SVIM ŽRTVAMA MALOĐOŠKE BITKE. 28. JULA 2000. // KÉSZÜLT SZENTTAMÁSON / TÓTH JÁNOS MŰHELYÉBEN

A TEMETŐI TÉR, TEMPLOMTÉR

A Bácska és a Bánság számos temetőjében vannak olyan ismert sírok, melyekben a szabadságharc résztvevői nyugszanak, így a térségben bekövetkezett változások, a polgári társadalom részleges restaurációja azt eredményezte, hogy a lokális emlékezet kánonába újra beemelték a sorsfordító

eseményre való évenkénti megemlékezés egykor volt szokását. Ezzel tulajdonképpen megváltoztak a temetői térpanelek (VALKAY 2007; KLAMÁR 2013a; KLAMÁR 2013b).

Kishegyesen az emlékműállítás rendezte át az alkalmi temetőhasználat korábbi gyakorlatát, hiszen a megemlékezések idején az emlékmű köré szerveződik az alkalmi műsor és az emlékező, ünneplő tömeg határolja le az esemény központi objektumát a temető más részeitől.

A vonatkozó sajtóanyagból az is kiténik, hogy nemcsak a csata évfordulóján kap központi szerepet a hely, hanem egyéb, a szabadságharc eseményeihez kötődő alkalmakkor: az aradi vértanúk napján, a tavaszi falunapkor, ami március 15-éhez közeli időpontban van, a csata emléknapján stb.

A 2000-ben újra felállított emlékmű távol esik a falu központi tereitől, noha a tájékoztató táblákon fotókkal segítik azok eligazodását, akik messziről látogatnak a településre, hogy megtekintsék a honvédemléket.

A Szent Anna titulusú katolikus templom oldalához illeszkedő téren 2009-ben állították Mátyás király büsztjét, annak apropóján, hogy a király a falut anyjának adományozta. Minderről a felirat nem tájékoztatja a szemlélőt: HUNYADI / MÁTYÁS / MINDEN / MAGYAROK / KIRÁLYA / 1458 – 1490 / KRALJ / MATIJA / 1458 – 1490 / MATHIAS / REX / 1458 – 1490. A sztélé hátoldalán: A szobrot Simor Márton / készítette és ajándékozta / Kishegyesnek / 2009.

Jól látható, hogy a múlt újbóli birtokbavétele a honvédemlék felállításával kezdődött, majd a Mátyás-szoborral folytatódott. Ezekkel a térobjektumokkal már naponta találkozhatnak a falu lakói jártukban-keltükben.

Egy évvel később újabb szobor került a templom melletti térre: GUYON RICHÁRD / 1813 – 1856 / A HEGYESI CSATA HŐSE / HEROJ IĐOŠKE BITKE. Hátoldalán: FRANKHON IVADÉKA, / ANGOLHON SZÜLÖTTE, / MAGYARHON VITÉZE, / A HEGYESI CSATA HŐSE. 2010-BEN EMELTETTE / A PETŐFI SÁNDOR ME / ÉS AZ EIKA / TÁMOGATTA: / NCA / KÉSZÍTETTE: / SINKOVICS EDE.

Ezzel a mellszoborral a hegyesi csata és Guyon is része lett a falusi mindennapoknak, újabb, a településközpontba szervezhető emléknappal lehetőség nyílt meg a közösségi identitás építőinek, hiszen Mátyás király születése és halála, Guyonnak pedig születése és halála mellett a forradalom kitörése, illetve a csata évfordulója is lehetőséget kínál a lokális emlékezet számára. Azzal, hogy a szobrok a templom körüli szakrális térbe kerültek, még hangsúlyosabbá váltak Kishegyes polgárai számára.

Fenti példáink tehát jól mutatják, hogyan zajlik a nemzeti múlthoz kötődő, ahhoz kapcsolódó lokális múlt újbóli konstruálása, birtokbavétele és beépítése a helyi identitástudatba (DÉVAVÁRI, CZÉKUS, TÓTH).

Halász Ferencz kiadóként fontosnak tartotta, hogy az emlékmű fotója rákerüljön a képeslapra, no meg mellé egy falukép is. A nádfedeles sarki épület, valószínűleg bolt, talán éppen a kiadóé – bevett gyakorlat volt, hogy kereskedők adtak ki képeslapokat, melyeken boltjuk is látható volt –, előtérben legelésző libák, a háttérben a falu temploma. A szerkesztéssel Halász akár tudatosan, akár nem, de összekapcsolta a múltat a jelennel és a jövővel.

A kishegyesi csatát beírva a Google keresőjébe pillanatok alatt 20 200 találatot adott ki a számítógép 2018. május 23-án. Cikkek, beszámolók, blogok tömegét böngészheti az érdeklődő, ami azt mutatja, hogy egy lokális esemény emlékezete a világhálón eltéréblyesedő információözzönne változik, fontos adalékokkal szolgálva a kutató számára. Új, izgalmas terület, a terepmunkát éppoly remekül kiegészíti, mint a levéltári források.

EPILOGUS

Amikor megtalált a felkérés, és gondolkodni kezdtem a témát illetően, nos akkor bukkantam rá az emlékművet ábrázoló képeslap „torzójára” az egyik blogon. Mivel a teljes képeslapot nem tette közzé a blogger, elkezdtem keresni azt... Így jutottam el Halász Ferencz lapjához és az értékes lapszéli sorokhoz, melyekből kiderül, hogy küldőjének „*kicsi falunk*” látképe volt igazán fontos! Sikerült megszerezni és most, igaz, virtuálisan, egy elemzésbe csomagolva nyújthatom át Szőke Annának a *Létünk* hasábjain!

IRODALOM

- CZÉKUS Géza. <https://czekusgeza.weebly.com/kishegyes.html> (2018. 02. 03.)
- DÉVAVÁRI Zoltán. <http://ertektar.rs/ertektar/ertek/Az-184849-es-forradalom-es-szabadsagharc-utolso-gyoztes-csataja-Kishegyesenel-/80> (2018. 02. 03.)
- KLAMÁR Zoltán 2013a. Térpanelek Magyarokanizsa Nagytemetőjében. *Híd* 10. 40–69.
- KLAMÁR Zoltán 2013b. Felekezeti, nemzeti és lokális emlékezet = *Óbecse a polgárosodás útján*. Glässer Norbert főszerk. Óbecse, 622–647.
- LANDGRAF Ildikó 2016. „Király, pásztor és nyáj egy legyen!” Az uralkodócsalád reprezentációja az 1867–1918 közötti magyar populáris olvasmányokban és hatásuk a szóbeli hagyományokra = Glässer Norbert, Zima András és Nagyillés Anikó szerk. „*A királyhűség jól bevált útján...*” *Rendi és nemzeti kötődések. Szimbolikus változásai 1867 és 1918 között*. Szeged, 23–36.
- TÓTH Péter. <https://www.vajma.info/cikk/vajdasag/19164/A-Hegyesi-csata-emlekmunenel-emlekeztek-az-aradi-vertanukra-Kishegyesen-.html> (2018. 02. 03.)
- VALKAY Zoltán 2007. *Zenta építészete*. Újvidék

*Greetings from Kishegyes – Influence of the Military Memorial
on Identity Forming*

In the author's research, the elements of constructing the local identity are considered on the example of Kishegyes. He sought to find out how the village community had succeeded to regain their past by rebuilding a memorial, as well as through the integration of the national and local history. In which way are the community reorganizing the space in the local cemetery and in the sacred area around the church.

Key words: identity, use of space, community area organization, regime change, self-organization

*Pozdrav iz Malog Iđoša – O uticaju spomenika domobranima
na formiranje identiteta*

U ovom autorskom radu elementi stvaranja lokalnog identiteta razmatraju se na primeru Malog Iđoša. Autor istražuje kako su obnavljanje spomeničnog obeležja, kao i reintegracija nacionalne i lokalne istorije u jedinstvenu celinu doveli do ponovnog prisvajanja prošlosti. Kako su reorganizovani javni prostori na lokalnom groblju, kao i u sakralnom prostoru oko crkve.

Ključne reči: identitet, upotreba prostora, javni prostor, promena sistema, samorganizacija

Beérkezés időpontja: 2018. 05. 28.

Elfogadás időpontja: 2018. 06. 29.